

Západoevropské oděvy 15. století

Obecně lze říci, že v 15. století můžeme již plně používat pojem móda, jelikož oblečení se měnilo relativně často a také se začínaly projevovat regionální rozdíly v rámci západo a středoevropských zemí. Vznikla řada nových oděvních součástí se stále složitějšími střihovými řešeními, nápadnými detaily a oděvními doplňky. Postupně se prosazující konstrukční oddělení sukně (cca pol. 15. stol) od živůtku umožnilo vytvoření nových siluet. Přibližně ve stejné době došlo ke spojení dělených nohavic do celkových kalhot. Oblékání těsných kalhot umožnil rozparek schovaný za tzv. krytím. V tomto období můžeme již najít začátek přizpůsobování přirozených lidských proporcí módním požadavkům.

Lidé v pozdním středověku preferovali velmi pestré barvy a s oblibou je kombinovali. Časté bylo spojení červené a modré, žluté a zelené. Oblíbené bylo rozdělení kabátce nebo nohavic barevně na polovinu (tzv. mi-parti) či čtvrtiny (demi-parti).

V **Anglii**, během první čtvrtiny 15. století, nebylo žádných velkých změn proti konci 14. stol. Stoletá válka s Francií nepřála módním výstřelkům v žádné z obou zemí, i když Francie po významnou část středověku evropské módě dominovala.

Mužský oděv dosahoval kolem r. 1440 ke kolenům, ale během 50. let byl výrazně zkrácen. Tyto krátké oděvy, staronově nazývané také tunika, byly módní od poloviny 15. století až do století šestnáctého. V polovině 15. století přichází do Anglie italská móda, kterou přijaly zvláště horní měšťanské vrstvy, ale šlechtici kopírovali módu burgundskou (s výrazně vycpávanou hrudí a hlavicemi rukávů). Nadále se nosily rozměrné oděvy plášťového typu (zvané houpelande) a dlouhé rovné robe, které přežily z minulého století. Slavnostní dvorské oděvy byly, stejně jako v předchozím staletí, velmi dlouhé, změnou prošly hlavně kápě typu tzv. chaperone po r. 1420, kdy se výrazně vycpávaly v místě nasazení na hlavu. Mužské oděvy často měnily tvar rukávů (například dlouhé pytlovité). V druhé polovině 15. století vznikl také volný kolový oděv, podšívaný nebo lemovaný kožešinou, nazývaný journade. Nosil se nepřepásaný, jako jezdecký oděv a někdy také jako oděv přes zbroj.

Nově se objevil francouzský baret (tzv. bonet) a zejména caban (orientální kaftan), který přišel do Itálie už ve 13. stol, ale do západní Evropy se dostal později. Kaftan byl předchůdce dnešních kabátů a je nošen vlastně dodnes. Do střední Evropy přivezli módu kaftanů již maďarské kočovné národy a v průběhu staletí udrželi s modifikacemi jako své typické ošacení, kterým se inspirovali např. Poláci v 16. století.

Ženy měly v oblibě těsný spodní šat zvaný cotehardie, svrchní šat (tzv. sideless gown) s průramky tak hlubokými, až odhalovaly boky a byla vidět spodní cotehardie, a plášť. Ve 20. letech dámy přijímaly mužský houpelande jako alternativu k bezbokému svrchnímu oděvu. Cotehardie dostala název kyrtle a sideless gown surcote (cca 1420). Také houpelande se přejmenovala na robe kolem r. 1450. Výrazným prvkem byl výstřih do V vpředu i vzadu, který se zvláště v 50. letech rozšířil až téměř na samou hranici nositelnosti. Nelze přesně datovat, kdy došlo k oddělení horní a spodní části sukně. Kolem roku 1460 byly módní velmi úzké rukávy a hluboký V výstřih, který se následně změnil na oválný. Tato pozdější oblá verze šatu mívala kolovou sukni s výrazným brokátovým vzorem, v pase a po stranách sklady. Zbytek oděvu byl ušit z materiálu stejné barvy jako základ brokátu.

Charakteristickým znakem byl široký opasek posazený do zvýšeného pasu, ale asi nejtypičtější prvkem byl henin - vysoký čepec kuželovitého tvaru, často doplněný jemným závojem [2]. Dnes používaný výraz henin vznikl zkomolením původního nelichotivého označení [3]. Henin měl postupně více tvarů (dvojrohý, hrncovitý) a i další pokrývky hlavy

nabývaly extrémních rozměrů jak co do šířky, tak i výšky. V 80. letech se do módy vrátila cotehardie (nyní s názvem kyrtle), což byl šat upnutý kolem těla s volnou širokou sukní a čtvercovým výstřihem [2].

KONRAD von Soest, The Crucifixion, 1404 - 1414, Parish church, Bad Wildungen, zdroj: <http://www.wga.hu/art/k/konrad/crucifix.jpg>

LIMBOURG brothers, Les très riches heures du Duc de Berry: Aout (August), 1412-16, Musée Condé, Chantilly, zdroj: <http://www.wga.hu/art/l/limbourg/08aout.jpg>

MINIATURIST, French, Charles VI Talking to Pierre Salmon, 1412, Bibliothèque Publique et Universitaire, Geneva, zdroj: <http://www.imagiva.com/miniaturist-french/charles-vi-talking-to-pierre-salmon.html>

WEYDEN, Rogier van der, Deposition, c. 1435, Museo del Prado, Madrid, zdroj: <http://www.wga.hu/art/w/weyden/rogier/01deposi/1deposit.jpg>

WEYDEN, Rogier van der, Seven Sacraments Altarpiece (detail), 1445-50, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerp, zdroj: <http://www.wga.hu/art/w/weyden/rogier/05sevens/3sevens1.jpg>

WEYDEN, Rogier van der, St John Altarpiece (detail), 1455-60, Staatliche Museen, Berlin, zdroj: <http://www.wga.hu/art/w/weyden/rogier/12stjohn/3john1.jpg>

MASTER of the Life of the Virgin, The Birth of Mary, c. 1470, Alte Pinakothek, Munich, zdroj: http://www.wga.hu/art/m/master/life/birth_m1.jpg

MASTER of the Lyversberg Passion, Lyversberg Passion, Wallraf-Richartz Museum, Cologne, zdroj: <http://www.wga.hu/art/m/master/lyversbe/passion3.jpg>

MEMLING, Hans, Passion (Greverade) Altarpiece, 1491, Museum für Kunst- und Kulturgeschichte, Lübeck, zdroj: <http://www.wga.hu/art/m/memling/5late/37nogr11.jpg>

MEMLING, Hans, St John Altarpiece, 1474-79, Memlingmuseum, Sint-Janshospitaal, Bruges, zdroj: <http://www.wga.hu/art/m/memling/2middle2/13john14.jpg>

EYCK, Jan van, The Ghent Altarpiece: The Donor, 1432, Cathedral of St Bavo, Ghent, zdroj: http://www.wga.hu/art/e/eyck_van/jan/09ghent/2closed2/11donor.jpg

Itálie

Italská móda se vydala odlišným směrem. Postupně zaváděla již od 14. století prvky renesanční a stala se jedním z center módních novinek. Italská móda se setkávala už po staletí s orientálním ošacením, které postupně uváděla do západní Evropy. V každém italském městě byly oděvy lehce odlišné. V 15. století byly italskými mladíky preferované těsné oděvy, komplikované účesy a prostřihy v rukávech ukazující spodní košili, což byl prvek, který se stal záhy velmi oblíbeným v celé západní Evropě, obzvláště v Německu, které také začalo vytvářet osobitý módní styl. Mladí muži nosili krátké těsné oděvy, těsné nohavice, leckdy pruhované, spodky a špičaté nebo hrncovité klobouky. Oděv doplňovali krátkými pláštiky, často lemovanými kožešinou. Ve 2. polovině 15. století vévodil těsný kabátec spínaný na hrudi knoflíčky, s trojúhelníkovitým otevřením vpředu a nabranými rukávy na rameni. Italové nosili dlouhé pláště i pláštiky ke kotníkům. Na počátku 15. století důstojní muži oblékali houpelände s velkými rukávy a rovnými rameny. V polovině století převládalo řasení a široké rukávy na ramenou.

MASOLINO da Panicale, The Healing of the Cripple and Raising of Tabitha (detail), 1426-27, Fresco, Cappella Brancacci, Santa Maria del Carmine, Florence, zdroj: <http://www.wga.hu/art/m/masolino/brancacci/healing.jpg>

Skladba ženských italských oděvů se principiálně nelišila od ostatní Evropy. Z počátku století také Italky nosily jako svrchník dlouhý houpelände. Pod ním jednoduchý šat (gonnella, sottana, později zvaný gamurra, camora atd.), který měl na počátku 15. století rukávy přišité, ale brzy jen přivazované. Ve vrcholné formě měly šaty těsný živůtek a bohatě řasenou sukni vsazenou do zvýšeného pasu. Pod těmito šaty byla košilka lněná nebo bavlněná (camicia). Od první třetiny 15. století se začal používat jako svrchní oděv tzv. giornea s nebo bez rukávů, otevřený na bocích a ukazující spodní šat.

GOZZOLI, Benozzo, Scenes from the Life of St Francis (Scene 3, south wall), 1452, Apsidal chapel, San Francesco, Montefalco, zdroj: <http://www.wga.hu/art/g/gozzoli/2montefa/03scene.jpg>

GOZZOLI, Benozzo, Procession of the Middle King, 1459-60, Fresco, Chapel, Palazzo Medici-Riccardi, Florence, zdroj: <http://www.wga.hu/art/g/gozzoli/3magi/2/21middle.jpg>

PIERO della FRANCESCA, Torture of the Jew, c. 1455, San Francesco, Arezzo, zdroj: <http://www.wga.hu/art/p/piero/francesc/croce/torture/torture.jpg>

PIERO della FRANCESCA, Discovery of the True Cross (detail), c. 1460, Fresco, San Francesco, Arezzo, zdroj: http://www.wga.hu/art/p/piero/francesc/croce/proof/3_cross.jpg

GOZZOLI, Benozzo, St Augustine Departing for Milan (detail), 1464-65, Fresco, Apsidal chapel, Sant'Agostino, San Gimignano, zdroj: <http://www.wga.hu/art/g/gozzoli/4gimigna/1/07scene1.jpg>

COSSA, Francesco, Allegory of April: Triumph of Venus (detail), 1470, Fresco, Palazzo Schifanoia, Ferrara, zdroj: http://www.wga.hu/art/c/cossa/schifanoia/2april/2april_5.jpg

GHIRLANDAIO, Domenico, Birth of St John the Baptist (detail), 1486-90, Fresco, Cappella Tornabuoni, Santa Maria Novella, Florence, zdroj: <http://www.wga.hu/art/g/ghirland/domenico/6tornab/62tornab/3birth2.jpg>

Burgundy

Nejrozmanitější nákladné a reprezentativní oděvy pozdní gotiky v 15. stol byly k vidění nepochybně na dvoře burgundského vévody, kde se vytvořilo nové evropské módní centrum. Velmi oblíbené byly různé formy houpelandy v několika délkách, které měly zpočátku velké množství drahé látky, ale v polovině století se silueta zeštíhlila a prodloužila. Původně široké rukávy, až téměř kruhovitého tvaru, zeštíhlily na v ramenu bohatě nabrané obdélníky. K svrchním oděvům patřily úzké, dlouhé nohavice a poulaine, tedy nízké střevíce s velmi prodlouženou špicí. Chaperon s širokým, vycpaným okrajem byl univerzální pokrývkou mužské hlavy.

Ženy si oblékaly na spodní šat, šněrovaný vpředu a oděný přes košilku, různé formy houpelandy, zprvu s velmi širokými rukávy, později se rukávy zúžily. Typickým znakem byl vysoko posazený opasek a v druhé polovině století zdobný výstřih. Velmi charakteristické byly též vypracované heniny a jejich variace [1].

BOUTS, Dieric the Elder, The Ordeal by Fire, c. 1460, Musées Royaux des Beaux-Arts, Brussels, zdroj: http://www.wga.hu/art/b/bouts/dirk_e/altar1/4empero.jpg

MARMION, Simon, Scenes from the Life of St Bertin (detail), 1459, Panel, Staatliche Museen, Berlin, zdroj: <http://www.wga.hu/art/m/marmion/bertin22.jpg>

MEMLING, Hans, The Donne Triptych (detail), c. 1475, National Gallery, London, zdroj: <http://www.wga.hu/art/m/memling/2middle3/13nodo23.jpg>

MEMLING, Hans, Mary Magdalene, detail of Triptych of Adriaan Reins, 1480, Memling Museum, Saint Jeans Hospital (Bruges, France), zdroj: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e3/Memling_magdalene.jpg

MEMLING, Hans, Triptych of the Family Moreel (detail), 1484, Groeninge Museum, Bruges, zdroj: <http://www.wga.hu/art/m/memling/3mature3/25more31.jpg>

MINIATURIST, Netherlandish, Grimani Breviary: The Month of April, 1490-1510, Biblioteca Nazionale Marciana, Venice, zdroj: <http://heaveninawildflower.tumblr.com/image/46744730879>

MINIATURIST, Netherlandish, Story of Alexander the Great, 1450-90, Bibliothèque Nationale, Paris, zdroj: <https://www.flickr.com/photos/renzodionigi/3579021872/>

Jan van Eyck, Margarete van Eyck, 1439, Dijon, Bruges, zdroj: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1e/Eyck_magarete.jpg

Rogier van der Weyden, c. 1443-45 Detail from the Triptych of the Crucifixion, zdroj: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c2/Van_der_Weyden_Crucifixion_Triptych.jpg

WEYDEN, Rogier van der, Portrait of a Lady, c. 1455, National Gallery of Art, Washington, zdroj: <http://www.wga.hu/art/w/weyden/rogier/16portra/05lady.jpg>

Christus, Petrus, 1472/73, National Gallery of Art, Washington, zdroj: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a4/Petrus_Christus_004_detail.jpg

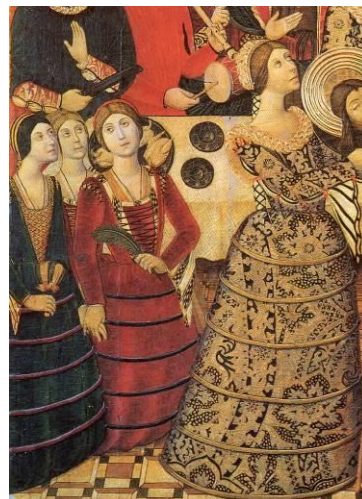
WEYDEN, Rogier van der, Isabella of Portugal, c. 1500, J. Paul Getty Museum, Malibu, zdroj: <http://www.wga.hu/art/w/weyden/rogier/18fracop/6isabell.jpg>

Španělsko

Specifický styl měly také oděvy z dnešního Španělska, jelikož v této oblasti se po staletí mísily vlivy křesťanské, muslimské a židovské módy.

Ve 2. polovině 15. století (1470) se ve Španělsku zřejmě poprvé objevil prvek, který ženskou módu opustil až na konci 19. století – spodní sukně vyztužená obručemi do požadovaného tvaru (španělsky *verdugado*). Prvotní formou byly obruče upevněné z vnější strany sukně barevně odlišnými pruhy látek. Živůtek oděvu byl upnutý a měl prostřihy na dolní straně rukávu jako oděvy italské.

Pedro García de Benabarre, Retable of St. John, 1470-80, Pedro García de Benabarre, zdroj: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a4/Pedro_Garc%C3%ADa_de_Benabarre_St_John_Retable_Detail.jpg

České země

České země nejen přebíraly prvky ze zahraničí, ale zřejmě se také podílely na « evropské » módě. Např. tzv. české kukly – pokrývky hlavy - zřejmě byly vynálezem módy Václava IV. [1]. Zajímavostí byly krátké vycpávané kabátce, které se pravděpodobně vyvážely do ciziny [4]. Husitské války krátkodobě « rozlet » české módy utlumily, jelikož husité, zejména jejich nejprůběšnější část, hlásali maximální střídmost i v oděvech.

neznámý mistr, konec 15. století, hrad Zvíkov. Foto Hřibová

neznámý mistr, 1485-92, Smíškovská kaple chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře, foto Hřibová

neznámý mistr, 1490, zámek Žirovnice, foto Přemysl Polášek

Seznam literatury:

[1] KYBALOVÁ, Ludmila. 1996 *Dějiny odívání*. Praha: Lidové noviny, v. <1-4>. ISBN 80710614684.

[2] NORRIS, Herbert. 1999. *Medieval costume and fashion*. Mineola, N.Y.: Dover Publications, xxvii, 485 p. ISBN 04-864-0486-2..

[3] BOUCHER, François, DESLANDRES a [translated from the French by John. 1999. *A history of costume in the West*. New enl. ed. London: Dover Publications, xxvii, 485 p. ISBN 978-050-0279-106.

[4] WINTER, Zikmund. 1892. *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*. 1. vyd. Praha: Knihtiskárna F. Šimáček, 457 s.